

Milina Ivanović Barišić

Etnografski institut SANU

Beograd, Srbija

milina.ivanovic@gmail.com

Bela Krajina. Srbi u Sloveniji: Naselja i poreklo stanovništva, običaji.

Priredio: Borisav Čeliković. Biblioteka: Koreni, knj. 50. Beograd:
Službeni glasnik.

V ediciji Koreni, katere založnik je Službeni glasnik iz Beograda, je kot petdeseta knjiga objavljena prirejena izdaja o Srbih v Beli Krajini: *Srbi u Beloj Krajini. Srbi u Sloveniji*. Prireditelj – Borisav Čeliković, si je prizadeval na enem mestu zbrati in javnosti predstaviti dela in študije, ki se nanašajo na srbsko prebivalstvo v Beli Krajini, katerim je tudi sam namenil sklepno besedo, z naslovom: *Vertikala seoba i trajanja: Srbi u Beloj Krajini. Srbi u Sloveniji* (s. 949–997). Prispevki, ki so predstavljeni v tej monografiji, so bili tiskani v različnih časovnih obdobjih (od leta 1880 do 2022, v založbi različnih inštitucij v Srbiji in Sloveniji). Zajemajo torej čas od zadnjega desetletja 19. stoletja, celotno 20. in prvo desetletje 21. stoletja, v tematskem smislu pa se nanašajo na različne znanstvene discipline – zgodovino, etnologijo, jezik, etnomuzikologijo in drugo.

Študije in dela, ki so predstavljena v monografiji, tvorijo koherentno celoto – skupna nit so Srbi v Beli krajini, oziroma tiste srbske skupnosti, ki so se naselile na področju nekdanje Vojne krajine. Bela Krajina zajema področje v jugovzhodnem delu Slovenije. V njenih sedanjih štirih vaseh – Bojancih, Marindolu, Milićih in Paunovićih, ki se nahajajo ob sami reki Kolpi, v neposredni bližni meje s Hrvaško živi avtohtono srbsko prebivalstvo, kot zadnji ostanek nekoč številnega pravoslavnega prebivalstva – potomki nekdanjih Uskokov, ki so te prostore začeli naseljevati od 16. stoletja naprej. V preteklosti je pravoslavno prebivalstvo živelo tudi v drugih belokranjskih vaseh. Omenjene vasi, pa tudi tiste, v katerih so Srbi nekoč živeli, so bile jedro ohranjanja srbskega jezika, vere, noše, običajev na prostorih Bele krajine, kot nekdanjega

dela Vojne krajine. Pripadnost Vojni krajini, tako kot obstoj strogih regulativ glede običajev in navad, je bil predpogoj, da Srbi preživijo kot homogena etnična skupnost v Beli krajini, tudi globoko v 20. stoletju in s skoraj popolnoma ohranjenimi identitetskimi lastnostmi. Na dolgotrajno ohranjanje identitete srbske skupnosti na teh prostorih je vplivalo več dejavnikov, med najbolj pomembne pa sodi nemešanje srbskega prebivalstva s pripadniki slovenskega ali hrvaškega ljudstva, s čimer je ohranjena srbska in pravoslavna identiteta. Pogostejše „mešanje“ z drugimi narodi iz okrožja je značilno za čas po drugi svetovni vojni, in je pogojilo pospešeno rahljanje, s tem pa tudi izginjanje nekdanje tradicionalne kulture, značilne za srbsko prebivalstvo na teh prostorih – noše, običajev, verovanj in dr. Pomemben dejavnik identitete – jezik, v sedanjem času kaže različne stopnje ohranjenosti. Pri Srbih v Beli krajini pripadniki starejših generacij popolnoma obvladajo uporabo srbskega jezika, srednja generacija ga uporablja v komunikaciji z najstarejšimi iz svojega bližnjega okrožja, a izven skupnosti uporablja slovenščino, mlajše generacije pa jezik razumejo, toda uporabljajo ga zelo redko, ali pa sploh ne. Kot je znano, identiteto skupnosti določa tudi njena povezanost z religijo in cerkvijo. Verska pripadnost, tako kot njena integrativna funkcija, ki jo nedvomno ima, so pomembni psihološki in družbeni dejavniki ohranjanja samobitnosti srbske skupnosti skozi čas. Vsekakor je to eden pomembnih kanalov, skozi katerega so generacijam bile posredovane določene kolektivne vrednote, kot oblika ohranjanja lastne identitete, s tem pa tudi obstoja v večnacionalnih (večkonfesionalnih) skupnostih. V tem smislu sta velik vpliv imeli srbska pravoslavna cerkev ter pravoslavna religijska praksa.

S stališča zgodovine je srbski skupnosti v Beli krajini vse do druge svetovne vojne uspelo ohraniti organizacijo notranje komunikacije, in ob tem ne prevzeti modela nacionalne identitete skupnosti, s katero je skozi čas bila v manjši ali večji interakciji. Sedanja realnost tega prostora je povsem drugačna glede na čas do druge svetovne vojne. Družbeni, ekonomski, izobrazbeni in kulturni tokovi so pustili opazno sled v vsakdanjem življenju in navadah srbskega prebivalstva v Beli krajini, v času druge polovice 20. in prejšnjih dveh desetletjih tega stoletja.

Kakšne spremembe so se dogajale v življenju srbskih prebivalcev na teh prostorih, in kateri so bili dejavniki, ki so bili v osnovi transformacij, ki se nanašajo na različne segmente vsakdanjega in prazničnega življenja, obleke in drugih vsebin materialne kulture, jezika, komunikacij ipd., se deloma lahko sklepa že iz vsebine prispevkov, ki so ponatisnjeni v monografiji *Srbi u Beloj Krajini. Srbi u Sloveniji*. V monografiji je vključenih petnajst študij srbskih in slovenskih raziskovalcev, ki se nanašajo na različne zgodovinske etape življenja Srbov v Beli krajini.

V prvi študiji – *Kantakuzina (Katarina) Branković* (s. 7–38), avtor Momčilo Spremič navaja, da se poroka hčerke srbskega despota Đurađa Brankovića z grofom Urlihom Celjskim, visokim dostojanstvenikom

Svetorimskega cesarstva, lahko razume kot začetek srbskega trajanja v sedašnji Sloveniji. Sledita dva članka (gesli) Nika Županiča, *Belokrajna. Belokranjci* (s. 39–46), ki sta bila objavljena v knjigi *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka I* (urednik Stanoje Stanojević). Besedila, ki sledijo, niso zbrana po tematskih področjih ali znanstvenih disciplinah, ampak so predstavljena kronološko, oziroma spremljajo čas, ko so bila objavljena. Prvo besedilo v tej skupini je *Seobe Srba u Kranjskoj* (s. 47–54), v katerem zgodovinar Aleksa Ivić, v krajšem prispevku predstavi gradivo zbrano v dunajskih arhivih, o naseljevanju Srbov na prostore Vojne krajine, s posebnim poudarkom na predel Kranjske. Naslednji prispevek o Srbih v Beli krajini je študija etnologa Nika Županiča *Žumberčani i Marindolci* (s. 55–109), zanimiva sinteza, v kateri so zajete njegove prejšnje raziskave teh prostorov – prostorov, iz katerih ta etnolog poteka tudi sam. Potem v monografiji sledijo trije prispevki, ki so bili objavljene v prvem desetletju po končani prvi svetovni vojni. Prvo je delo Radoslava M. Grujića *Srpsko-hrvatsko naseljevanje po Štajerskoj* (s. 111–125), ki se nanaša na raziskave srbskih naselij na Štajerskem. Druga je študija Josipa Mala, tiskana v ediciji Srbske kraljeve akademije, *Uskočke seobe i slovenske pokrajine* (s. 127–345), v kateri avtor spremlja naseljevanje teh prostorov, pa tudi boj za preživetje srbskega prebivalstva v okvirih Vojne krajine. Tretji prispevek je članek Nikole Radojčića, *Srpski Abagar* (s. 347–373), ki se nanaša na lesorezni *abagar*, ki je bil izdelan v drugi polovici 16. ali prvi polovici 17. stoletja. Abagar je najstarejši predmet srbske pravoslavne crkve na področju današnje Slovenije. Naslednja študija, uvrščena v monografijo, poteka izpod peresa Milenka S. Filipovića, *Srpska naselja u Beloj Krajini* (s. 375–466), v kateri so predstavljene njegove raziskave v Beli krajini, objavljene v sedmem desetletju 20. stoletja. V prispevku Brede Vlahović *Neki etnički procesi u Beloj Krajini* (s. 467–472) so predstavljeni etnični procesi v Beli krajini skozi zgodovino. Prispevek Ratka Pasarića *Srbi u Beloj Krajini* (s. 473–492) se nanaša na raziskovanje srbskih vasi v Beli krajini.

V osemdesetih letih 20. stoletja so se v raziskovanje srbskih vasi v Beli krajini vključili tudi slovenski stokovnjaki različnih profilov in poklicev. Pričujoča monografija vsebuje dva prispevka objavljena v slovenščini. Prvi prispevek je članek Marijetke Balkovec *O zadrugi v Beloj krajini* (s. 495–500), ki se nanaša na način družinske organizacije – *zadruga*, v srbskih vaseh, drugi prispevek pa je študija Marinke Dražumerić in Marka Terseglava *Prispevek k preučevanju Srbov v Beloj Krajini* (s. 501–555), v kateri je predstavljen pregled prejšnjih raziskav ter aktualno stanje v času, ko sta omenjena avtorja opravljala raziskovanja v štirih srbskih vaseh: Bojancih, Marindolu, Milićih in Paunovićih. V članku Nikole Milovančeva *Doseljavanje i život Srba na području sadašnje Slovenije od 15. do početka 20. veka* (s. 557–576) je v obliki pregleda predstavljeno doseljevanje Srbov v Slovenijo, ter njihovo življenje do začetka 20. stoletja. V monografski študiji Tanje Petrović *Srbi u Beloj*

Krajini (s. 577–796) je predstavljeno jezikovno izročilo in njegova ohranjenost, skozi etno-lingvistični in zgodovinski kontekst pri Srbih v tem delu Slovenije. Študija Anite Matkovič *Ljudska noša Uskoškega prebivalstva Bele Krajine* (s. 797–908) predstavi oblačila Srbov v Beli krajini. V monografijo sta uvrščena tudi dva prispevka, ki se nanašata na različne vidike življenja srbskega prebivalstva v Beli krajini – izbor iz dela Ivana Vajkarda Valvazora *Slava Vojvodine Kranjske* (s. 909–930) in besedilo Mika Požeka *Pravoslavni pogreb* (s. 931–932), v katerem je opisan pogreb v Marindolu. Zadnji v monografiji je prispevek Nikole Milovančeva *Da li su Belokranjski Uskoci Srbi ili „Vlasi“?* (s. 933–947), v katerem se avtor ozre na zgodovino naseljavanja Srbov na prostore Bele Krajine, in obravnava vprašanja o veri in imenu priseljenih Srbov.

V *Sklepni besedi* prireditelj Borisav Čeliković v kratkih potezah povzame vsebino monografije, oziroma študij in del, ki tvorijo njeno vsebino; predstavi osnovne zgodovinske podatke o srbskih vaseh in skozi popise prebivalstva primerja stanje srbskih družin v Bojancih in Marindolu z Milići in Paunovići; potem se na kratko ozre na kolonizacijo srbskih družin v Gudurico pri Vršču; navaja srbske cerkve v Beli krajini – njihovo ohranjenost in funkcije v sedanjem času; potem predstavi šolstvo pri srbskih prebivalcih skozi čas; ozre se tudi na srbsko skupnost in srbsko cerkev v Sloveniji v 20. stoletju.

Študije in dela, ki so predstavljeni v monografiji *Bela Krajina. Srbi u Sloveniji*, čeprav v metodološkem in tematskem smislu različni in na prvi pogled nepovezani, so, kot je že bilo poudarjeno, zedinjeni s prostorom, s katerim se raziskovalci ukvarjajo – Bela krajina, oziroma del nekdašnje Vojne krajine, gledano v širšem smislu. Monografija, z izjemo enega prispevka, je zbirka prej objavljenih del, ki, vsak s svojega vidika, časovno in tematsko razsvetljujejo naselitev, življenje, običaje, verovanja, religijo – skratka dolgotrajno srbsko trajanje na tem prostoru. Vsekakor je eden namenov prireditelja te monografije – Borisava Čelikovića, da raziskovalcem olajša dostop do virov v nekih prihodnjih etnološko-antropoloških, jezikovnih, zgodovinskih, etno-muzikoloških in drugih preučavanih srbskega prebivalstva v Beli krajini, oziroma v današnji Republiki Sloveniji.